

Leeg Duits of Low Dutch? Nederlands wat verdween

Jan Noordegraaf

Vrije Universiteit Amsterdam

‘Dis de lange dai en me leven’, zegt een ongeruste Angelica Schuyler, als ze in spanning op haar dochter Elsie wacht. Het is najaar 1778 en de Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog is een paar jaar aan de gang. ‘The Bloody Brant’, een berucht indianenhoofdman en bondgenoot van de Engelsen, trekt met zijn krijgers op naar de streek waar de Schuylers en hun burens wonen, de Kaatskill Vlatts, een gebied ten noordwesten van New York City en ten zuidwesten van Albany. De geciteerde passage komt uit *The Dutch Dominie of the Catskills* (1861) van de Schots-Amerikaanse predikant David Murdoch (1823-1899). In deze omvangrijke historische roman spreekt de slimme en vrome Elsie Schuyler steeds ‘the vernacular Low Dutch of the region where she lived’. In het boek staan nog meer voorbeelden van dat ‘Low Dutch’: *goede vrowe, verborgenheid, teeken vuur, lamishie, suuker kuppe, tooverd, mene kinderken*, en veel citaten uit de Statenbijbel.

Feit of fictie?

Dit aspect van Murdochs roman berust beslist niet op fantasie. Meer dan honderd jaar nadat de Engelsen de macht in de kolonie Nieuw-Nederland (*Nova Belgica*) hadden overgenomen (1664), werd in een aantal streken nog steeds een variëteit van het Nederlands gesproken en werd in veel Nederduitsch Gereformeerde kerken in Amerika nog altijd uit de Statenvertaling gepreekt. Omstreeks 1768 is voorgesteld om voor de predikantenopleiding aan een Amerikaanse universiteit naast de hoogleraren in de godgeleerdheid ook een ‘lector in de Nederlandse taal’ aan te stellen, maar zover is het nooit gekomen. Over de onbegrijpelijkheid van het zogeheten ‘Bible Dutch’ doen talloze anekdotes de ronde, want de afstand ervan tot het door de gewone mensen gesproken ‘Low Dutch’ was in de loop van de jaren aanzienlijk geworden. Het gebruik van het officiële ‘Nederduitsch’ als kerktaal liep in de laatste decennia van de achttiende eeuw grotendeels ten einde, vooral door de toenemende invloed van het Engels. Zo werd de predikant Eilardus Westerlo (1738-1790) ‘the last of the Dutch-speaking dominies’ in Albany, een plaats die in de Nederlandse tijd nog Beverwijck heette.

Toen Murdochs roman verscheen, in 1861, groeiden er nog kinderen op die het ‘vernacular Low Dutch’ leerden spreken. Dat is dan wel de laatste generatie geweest die het ‘Leeg Duits’ (‘Laag Duits’ of ‘Laeg Duits’) van huis uit heeft meegekregen. De in 1860 in New Jersey geboren James Storms bijvoorbeeld – hij overleed in 1949 – liet een woordenlijst na van het zogeheten ‘Jersey Dutch’. Storms beschouwde zich als de ‘last surviving person in my section’ die zo’n lijst kon samenstellen. In de negentiende eeuw was het Leeg Duits in de steden al goeddeels verdwenen.

Het Nederlands van de negentiende-eeuwse ‘Tweede Immigratie’ laat ik buiten beschouwing. Het gaat me om de taal die aan de Amerikaanse oostkust gesproken werd door de nazaten van de zeventiende-eeuwse kolonisten.

‘önze tâl äs lêx däuts’

Honderd jaar terug was het nog mogelijk om het Nederlands te horen spreken dat ‘een klein aantal afstammelingen der zeventiende-eeuwse kolonisten nog heden ten dage aan de rechteroever van de Hudson als hun moedertaal gebruiken’, zoals een Leidse taalkundige het in 1913 formuleerde. Ook in de Mohawk Valley, *upstate* New York, werd toen nog het ‘oude Amerikaansch-Nederlandsch’ (Jac. van Ginneken) gesproken, het zogeheten Mohawk Dutch. Ik breng deze twee nazaten van het Nederlands hier samen onder de noemer ‘Leeg Duits’.

John Dyneley Prince in 1902

With permission of the University Archives, Columbia University
in the city of New York

[33] De term ‘Leegh Duytsch’ duikt voor het eerst op in Vlaanderen, waar hij in 1658 wordt gemunt om de gewestelijke spreektaal te onderscheiden van het deftiger ‘Nederduitsch’. Of de term in de zeventiende eeuw met de kolonisten is meegekomen, is nog niet duidelijk. In de USA vinden we de term ‘lêx däuts’ pas in 1910 schriftelijk vastgelegd in een interview door John Prince (1868-1945) met een bejaarde vrouw uit New Jersey. Van het Leeg Duits weten we nog te weinig af. Het lijkt gebaseerd te zijn op het Hollands van de zeventiende-eeuwse kolonisten, dat zich drie eeuwen lang zelfstandig verder ontwikkeld heeft. Van talige of taalkundige beïnvloeding vanuit het moederland is niet of nauwelijks sprake geweest.

Het eerste en enige taalboek dat speciaal voor Nederlands sprekende inwoners van Amerika is geschreven, verscheen in 1730 in 'Nieuw-Jork': *De Engelsche en Nederduytsche School-Meester*, of zoals de Engelse titel luidt, *The English and Low-Dutch Schoolmaster*. De schrijver van dit tweetalige werk was de schoolmeester Francis Harrison (1693/4 - na 1735) uit Somerset-County, New Jersey. Het titelblad vermeldt dat met dit boek 'the English may also learn to Spell, Read, and Understand and Write Low-Dutch'. Jammer genoeg is dit werk louter een compilatie van taalkundig werk uit de zeventiende eeuw. Het bevat zeventiende-eeuwse schrijftaal uit de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden en vertelt ons niets over de taal in het vroegere Nieuw-Nederland.

T H E
English and Low-Dutch
SCHOOL-MASTER.

CONTAINING

Alphabetical Tables of the most Common Words in *English* and *Dutch*. With certain Rules and Directions whereby the *Low-Dutch* Inhabitants of *North-America* may (in a short time) learn to *Spell, Read, Understand* and *Speak* proper *English*. And by the help whereof the *English* may also learn to *Spell, Read, Understand* and *Write Low-Dutch*.

By FRANCIS HARRISON,
School-Master, in *Somerset-County*, in *New-Jersey, America*.

NEW-YORK:

Printed and Sold by *W. Bradford*. 1730.

D E
Engelsche en Nederduytsche
SCHOOL - MEESTER.

BEHELSENDE

Verschyden Tafelen, na de order van *A, B*, in gericht van de gemenste Woorden, in 't *Engels* en *Duytsch*. Met eenige Regels en Onderwylingen, waardoor de *Nederduytsche* Inwoonders van *Nort America* in korten tyt de *Engelsche* Taal mogen leeren *Spellen, Leeszen, Verstaan* en *Spreeken*. Ende de *Engelsche* in 's gelyks mogen leeren *Spellen, Leeszen, Verstaan* en *Schryven*, in de *Nederduytsche* Taal.

Opgesteld door FRANCIS HARRISON,
School-Meester, in *Somerset-County*, in
Nieuw-Jersey, in *America*.

NIEUW-JORK:

Gedrukt en te Koop by *W. Bradford*. 1730.

Leeg Duits nader bezien

In 1973 verdedigde Charles Gehring (*1939) zijn proefschrift over *The Dutch language in colonial New York*. Daarin worden een aantal in het ‘New York Dutch’ geschreven documenten uit de zeventiende en achttiende eeuw geanalyseerd. Gehring bespreekt fonologische, morfologische en syntactische aspecten van deze taalvariëteit en besteedt ook de nodige aandacht aan de leenwoorden. Het corpus van Gehring is naar huidige maatstaven bescheiden; een groter corpus, onder meer met achttiende-eeuws materiaal uit New Paltz, zal binnenkort digitaal beschikbaar komen. Ook andere Leeg Duitse documenten uit alle perioden zijn straks via het internet te bestuderen.

Bij het tegenwoordig sociohistorisch taalonderzoek probeert men ook de taal van gewone mensen vast te leggen, en niet alleen de geschreven taal van een maatschappelijke bovenlaag. Een authentiek stukje gesproken Leeg Duits is in 1913 vastgelegd door professor John D. Prince uit New York. Ik geef hier de door hem opgetekende mondelinge versie van de parabel van de verloren zoon (Lucas 15: 11-32).

En kääd’l [man] had twî jôngers; de êne blêv täus; de andere xöng vört f’n häus f’r en stât. Hâi wâz nît tevrêde täus en dârkîs tû râkni ârm. Hâi dogti ôm dât täus en z’n vâders pläk. Tû zâide: äk zâl na häus xâne. Mâin vâder hât plânti. En tû de vâder zâg ’m komme, hâi xöng äut en mûten ’m en boste z’n zön en tû brot ’m in h’m häus. Tû zâide te de kääd’l, de xjehürde hânt: nâu xân en släxt het kâl’v en tû nâ dât xân en nôd de büre en komme met mâin en wâi zâl nâu en fist hâbbe. Mâin zön wât v’lôre wâs äs nâu ôm täus. Nâu zâle wâi en xûje dânkbar tait hâbbe.

Tû de âuster zön zâid: je dên nît zô för mâin. Äk blêf täus bâi jâu en jâi nôut mâkte xîn super för mâin en dôze xöng vört en spandêrde al z’n xält. Nâu kommt hâi ôm ârm. Nâu mâkt je en fist – en x’rôte super – för hóm, dât jâi nôut dên för mâin. Tû de vâder zâi: äk bân blâit; äk bân dânkbar dât mâin zön nox lêft en äz täus in xjehonthâit.

Leeg Duits in z’n eindfase: nog steeds herkenbaar als ‘Nederlands’ en structureel niet zo sterk veranderd als bijvoorbeeld het Afrikaans. Uit recent onderzoek is gebleken dat de woordenschat minder verengelt is dan wel eens gedacht is. En verder zijn de woordvormen niet echt onherkenbaar geworden. Wat betreft de woordvolgorde vinden we Engelse invloed, bijvoorbeeld ‘hâi xöng äut’ (‘hij ging uit’) in plaats van ‘xöng hâi äut’ in zin 6. Ik voeg eraan toe dat de inversie zeker niet overal ontbreekt. En een woordgroep als ‘h’m häus’ (‘zijn huis’) zal bepaalde Nederlandse dialectsprekers bekend in de oren klinken.

Veel betrouwbaar twintigste-eeuws Leeg Duits materiaal is er niet beschikbaar. Jammer genoeg is Prince er nooit toe gekomen om – als beloofd – nog meer transcripten van teksten naar Leiden op te sturen. Maar in Amerikaanse archieven en op Amerikaanse zolders liggen nog talloze Amerikaans-Nederlandse documenten op onderzoek te wachten.

Leeg Duits: Nederlands wat verdween. ‘Wat’, want zo zeg je dat in het Leeg Duits.

Literatuur

- Bachman, Van Cleef. 1982. 'The story of the Low Dutch language'. *De Halve Maen* 56: 3, 1-3, 21; 57: 1, 10-13.
- Bachman, Van Cleef. 1983. 'What is Low Dutch?' *De Halve Maen* 57: 3, 14-17, 23-24.
- Buccini, Anthony F. 1995. 'The Dialectical Origins of New Netherland Dutch'. *Dutch Linguistics in a Changing Europe. The Berkeley Conference on Dutch Linguistics 1993*. Ed. by Thomas Shannon and Johan P. Snapper. Lanham etc., University Press of America, 211-263.
- Daan, Jo. 1987. *Ik was te bissie ...: Nederlanders en hun taal in de Verenigde Staten*. Zutphen: De Walburg Pers. <http://www.dbnl.org/tekst/daan001ikwa01_01/>.
- Gehring, Charles. 1973. *The Dutch Language in Colonial New York: An Investigation of a Language and Its Decline and Its Relationship to Social Change*. Ph.D. diss., Indiana University.
- van Ginneken, Jac. 1913. 'Het Amerikaansch'. *Handboek der Nederlandsche taal*. Deel 1. *De sociologische structuur der Nederlandsche taal I*. Nijmegen, 286-295. (2^e dr. 1928. Den Bosch, 292-301). <http://www.dbnl.org/tekst/ginn001hand01_01/ginn001hand01_01_0012.php#15>
- Harrison, Francis. 1730. *The English and Low-Dutch School-master / De Engelsche en Nederduytsche School-Meester*. New York /Nieuw-Jork: W. Bradford. (Repr., with a new introd. by Geoffrey Needler New York, N.Y. : AMS Press, 1976).
- van Marle, Jaap. 2001. 'American "Leeg Duits" ('Low Dutch') – a neglected language'. *Global Eurolinguistics. European Languages in North America – Migration, Maintenance and Death*. Ed. by P. Sture Ureland. Tübingen: Niemeyer, 79-101.
- Murdoch, David. 1861. *The Dutch dominie of the Catskills; or, the times of the 'Bloody Brant'*. New York: Derby & Jackson.
- Naborn, R.A. 2002. 'NT2 in New Jersey in 1730. Francis Harrison's *De Engelsche en Nederduytsche School-Meester* nader bekeken'. *Voortgang, jaarboek voor de neerlandistiek* 21, 113-142.
- Naborn, Robert A. 2011. *Eilardus Westerlo (1738-1790). From Colonial Dominee to American Pastor*. Twee dln.. Diss. Vrije Universiteit Amsterdam.
- Noordegraaf, Jan. 2009a. 'Vreemde woorden, valse vrienden. Over het woordenboek van het *Leeg Duits* (Low Dutch)'. *Fons verborum. Feestbundel voor prof. dr. A.M.F.J. (Fons) Moerdijk*. Onder redactie van Egbert Beijck e.a. Amsterdam, 73-83. <<http://hdl.handle.net/1871/13294>>
- Noordegraaf, Jan. 2009b. 'The Dutch Language and Literature in the United States, 1624-1782'. *Four centuries of Dutch-American relations 1609-2009*. Ed. by Hans Krabbendam, Cornelis A. van Minnen & Giles Scott-Smith. Amsterdam: Boom, 166-177.
- Noordegraaf, Jan. 2010. 'Waar komt *Leeg Duits* vandaan?'. *Trefwoord, tijdschrift voor lexicografie*. Jaargang 2010, juni. 1-10. <<http://www.fryske-akademy.nl/fa/uitgaven/trefwoord> >
- Prince, J. Dyneley. 1910. 'The Jersey Dutch dialect'. *Dialect Notes* 3, 459-484.
- Prince, J. Dyneley. 1913. 'A text in Jersey Dutch'. *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde* 32, 306-312. <http://www.dbnl.org/tekst/_tij003191301_01/_tij003191301_01_0032.php>

Smith, Raoul N. 1979. 'The Interest in Language and Languages in Colonial and Federal America', *Proceedings of the American Philosophical Society* 123: 1, 29-46.

Storms, James B.H. 1964. *A Jersey Dutch vocabulary*. Park Ridge, N.J.: Pascack Historical Society.

van der Sijs, Nicoline. 2009. *Yankees, cookies en dollars. De invloed van het Nederlands op de Noord-Amerikaanse talen*. Amsterdam: Amsterdam University Press.